

Bog anmeldelser.

JOSEF GRAF MAILATH: **Studien über die Landarbeiterfrage in Ungarn.** (Wiener Staatswissenschaftliche Studien, herausgegeben von Edmund Bernatzik und Eugen Philippowich). Wien u. Leipzig 1905. Frantz Deuticke. [XIII + 157 S. — Mk. 5.00].

Det er en Bog, som i to Retninger vil fængsle de Læsere, der interesserer sig for Emner af den Art, den omhandler. Den interesserer mere aktuelt, fordi dens egentlige Genstand er en højst mærkelig revolutionær Bevægelse, der omkring Midten af 1890'erne næsten som en Slags psykisk Massesuggestion pludselig breder sig blandt Ungarns Landarbejdere; den interesserer historisk, fordi Forf. for at gøre den revolutionære Bevægelse forstaaelig giver et bredt Vue over den ungarske Bondestands Historie i Middelalderen og fremad, over Marie Theresias og især Joseph den Andens bekendte Tilløb til en Bondefrigørelse og over den endelige Ophævelse af den gamle Landboforfatning i Revolutionsaaret 1848 — altsammen med specielt Henblik paa Landarbejdernes Stilling under den gamle og den ny Tingenes Tilstand.

I den historiske Redegørelse viser Forf., hvorledes de forskellige Elementer indenfor dem, der besidder og dyrker Jorden, efterhaanden sondres i to skarpt adskilte Klasser, de adelige Grundejere og de vornede, og han viser ret udførligt, hvorledes disses Stilling forværres med Hensyn til de tre Grundforhold, hvorom Opmærksomheden al Tid

Bog anmeldelser.

JOSEF GRAF MAILATH: **Studien über die Landarbeiterfrage in Ungarn.** (Wiener Staatswissenschaftliche Studien, herausgegeben von Edmund Bernatzik und Eugen Philippowich). Wien u. Leipzig 1905. Frantz Deuticke. [XIII + 157 S. — Mk. 5.00].

Det er en Bog, som i to Retninger vil fængsle de Læsere, der interesserer sig for Emner af den Art, den omhandler. Den interesserer mere aktuelt, fordi dens egentlige Genstand er en højst mærkelig revolutionær Bevægelse, der omkring Midten af 1890'erne næsten som en Slags psykisk Massesuggestion pludselig breder sig blandt Ungarns Landarbejdere; den interesserer historisk, fordi Forf. for at gøre den revolutionære Bevægelse forstaaelig giver et bredt Vue over den ungarske Bondestands Historie i Middelalderen og fremad, over Marie Theresias og især Joseph den Andens bekendte Tilløb til en Bondefrigørelse og over den endelige Ophævelse af den gamle Landboforfatning i Revolutionsaaret 1848 — altsammen med specielt Henblik paa Landarbejdernes Stilling under den gamle og den ny Tingenes Tilstand.

I den historiske Redegørelse viser Forf., hvorledes de forskellige Elementer indenfor dem, der besidder og dyrker Jorden, efterhaanden sondres i to skarpt adskilte Klasser, de adelige Grundejere og de vornede, og han viser ret udførligt, hvorledes disses Stilling forværres med Hensyn til de tre Grundforhold, hvorom Opmærksomheden al Tid

maa samle sig, naar der er Tale om at klarlægge Jorddyrkerens Forhold i Samfundet paa et givet Tidspunkt: hans personlige Retsstilling, Arten af de Afgifter, han er pligtig at yde Jordens Ejer, og endelig Beskaffenheden af den Ret, hvormed han besidder sin Jord. Mailaths Skildring af Udviklingen i Ungarn forekommer mig kun altfor vel at være en Bekræftelse paa den Iagttagelse, man næsten overalt har Lejlighed til at gøre inden for de herhen hørende Egne af Socialhistorien: den jorddyrkende Stands mærkelige Mangel paa Evne til og Held med at hævde sig overfor en faatallig Overklasse af Grundejere. Efter det store mislykkede Bondeoprør i 1514, der skal have krævet 70,000 Menneskeliv, er Bondestandens Skæbne for lange Tider afgørende bestemt med Hensyn til et vigtigt Punkt: Jordbrugeren er fra nu bunden til sin Stavn. Dette Vornedskab »ophæves« ved forskellige Love fra 1531, 1536 og 1556. Med Udbytte følger man Skildringen af Statens Forsøg paa at fæstne og regulere de vornedes Ydelser, hvorledes ogsaa her en Række Love »ordner« Forholdet, medens Studiet af Jordebøger og Urbarier fra 16de og 17de Aarh. viser et helt forskelligt Billede af Tilstandene. Det er et ret fremtrædende og vigtigt Træk ved Skildringen af denne Dobbeltthed, Modsætningen mellem Lov og Virkelighed, fordi det viser, hvor usikkert et Grundlag for Slutninger Fortidens Love og Forordninger ofte er, og omvendt, hvor nødvendigt det kan være at gaa bag ved dem, navnlig hvor det drejer sig om sociale Forhold, idet den fremvoksende moderne Stats Trang til at gribe ind her saa ofte stod i Misforhold til dens virkelige Magt og dens Evne til at administrere. — Heller ikke mangler for Ungarns Vedkommende det Træk i Udviklingen, at Brugernes Besiddelsesret løsnes, og Jorden drages ind under Hovedgaardene, idet der kan paavises en Bevægelse fra »Grundherrschaft« mod »Gutsherrschaft«, som en almindelig tysk Sprogbrug udtrykker det, 3: fra en Tilstand, hvor den store Grundbesiddelse har Karakteren af »Strøgods«

og Ejerne optræder som »Rente«nydere i stor Stil, til en Ordning, hvor Godsets Midtpunkt er den store Landbedrift, baseret paa Tvangsarbejdet fra de omkringboende Bønder. Særlig paa den ungarske Slette gik Bevægelsen mod Stordrift; men her traf den sammen med det Forhold, at Bondestanden for en stor Del var lagt øde ved Tyrkerkrigene, og Forf. dvæler udførligt ved den Ejendommelighed, der her findes: at disse Godser dreves mindre ved Hjælp af Hovarbejdere end ved Lønarbejdere. Alligevel fastslaaer Forf., at Fremkomsten af en talrig fri Landarbejderklasse ogsaa i Ungarn staar i ret nøje Forbindelse med Bondefrigørelsen.

I Bogens andet Afsnit gøres der rede for de Vilkaar, hvorunder den ved Bondefrigørelsen skabte Landarbejderklasse levede. Mailath, der selv er ungarsk Godsejer, og som gør Indtrykket af med historisk Dannelse at forbinde stor praktisk Erfaring med Hensyn til sit Emne, hævder nu, at Bondefrigørelsens største Skavank var den, at der ikke blev gjort noget alvorligt for at forbedre og sikre den for det stærkt agerdyrkende Ungarn saa overmaade vigtige Landarbejderklassens Forhold. De mest iøjnefaldende Misforhold, hvorunder den kom til at leve, og som, i det mindste paa et vist Tidspunkt, gjorde den let modtagelig for revolutionær Propaganda, kan samles under disse Punkter: 1) Arbejderen faar ikke udlagt Jord som Erstatning for den Græsningsret, han ofte havde haft under det gamle Landsbysystem — dette hyppigt tilbagevendende Misgreb og Overgreb ved Ophævelsen af det gamle Landsbyfællesskab. 2) »Andelsbruget« forsvinder, 3) den Praksis, at Ejeren overlader Arbejderen større eller mindre Dele af sin Jord til Bearbejdelse mod Andel i Høstudbyttet, 3) Periodiciteten i Landbrugsarbejdet skærpes ved Overgang til ny Driftsmaader og Indførelsen af Maskiner. Forf. anfører (S. 58), at medens Høsten tidligere varede 40—60 Dage, kan den nu endes paa 3 Uger. 4) I Slutningen af 1880'erne ophører de store systematiske Vandreguleringsarbejder, der havde bødet

paa Ujævnheden i Efterspørgselen efter Arbejdet til den egentlige Markdrift. 5) Husindustrien fortrænges af Fabrik-systemet; derved forringes Adgangen til Bibeskæftigelse i Vintertiden. 6) Arbejdslønforholdene stiller sig i 1890 slettere end i 70'erne og 80'erne. 7) Bondestanden gaar frem økonomisk og socialt, derved uddybes Kløften mellem Bønderne og Landarbejderne. Følgen af alt dette resumerer Forf. saaledes: »Det er naturligt, at den ungarske Landarbejder, der under de forandrede Forhold bevarede sin Selvfølelse, blev bitter ved den sociale Degradation; han ikke blot følte sig krænket, men der opstod langsomt hos ham en Følelse af ganske at være udskudt af Samlivet med de besiddende, og af at han, kun henvist til sig selv, stod alene i en Verden, hvor alle de velstillede Samfundslag havde rottet sig sammen imod ham«.

Det kan nu ikke nægtes, at store Dele af dette Afsnit i Bogen røber hos Forf. en højst agtværdig Stræben efter oprigtig og upartisk Redegørelse for og Bedømmelse af de Forhold, han skriver om. Alligevel føler man sig ikke paa alle Punkter overbevist om Rigtigheden af hans Betragtninger. Naar han indrømmer, at Arbejdstiden om Sommeren er 15—16 Timer og forsvaret det med, at det kun er naturligt, at Landmændene er ivrige efter at faa »Himlens Velsignelse« (Høsten) bragt godt under Hus og Tag saa hurtigt som muligt, og at dette er i det hele ungarske Folks Interesse, paa Grund af den store Rolle Høstudbyttet spiller i Landets Økonomi, saa er det maa-ske nok mere Godsejeren end Arbejdervennen, der taler. Det er et meget svagt Punkt ved Undersøgelsen, at der vel leveres en Oversigt over Daglønnen i Landbruget, uden at der samtidig gives noget Materiale til Bedømmelse af det gennemsnitlige Antal Arbejdsdage i Aaret eller til Bedømmelse af Arbejdsløshedens Omfang — af gode Grunde forøvrigt, og ikke fordi Forf. har overset det. Ligesaa lidt er der noget Tilløb til at give Læseren nogen Forestilling om Arbejdslønnens Købeevne. Disse

Momenter i Forening gør, at man paa ingen Maade føler sig imponeret, naar han siger — idet han polemiserer mod forskellige Fremstillinger af den ungarske Landarbejders Ernæringsstilstand*) —, at sparsommelige Arbejdere finder ogsaa om Vinteren, selv i de arbejdsløse Maaneder, deres Udkomme, og tilføjer: »Folk, som ikke kan holde Hus med hvad de fortjener, er det vanskeligt at hjælpe. Men det er klart, at herfor er Arbejderne selv og ikke Landmændene ansvarlige« (S. 76). Det forekommer mig, at Forf. ved denne noget summariske og letkøbte Argumentation overfor en talrig Samfundsklasse, hvis Lod det øjensynligt nok er at skulle leve paa Livets Skyggeside, ligesom rammer sig selv noget med den Bebrejdelse, han senere hen i Bogen retter mod sine Standsfæller, de ungarske Godsejere, nemlig at de gennemgaaende lever i Ligegyldighed overfor Arbejdernes Lidelser.

Udførligt gøres der i Bogens sidste Afsnit Rede for, hvorledes den under de skildrede Misforhold levende Landarbejderstand kommer under Indflydelse fra Socialdemokratiet i Budapest og navnlig fra de saakaldte »uafhængige Socialister« under Ledelse af Varkony og Dr. Eugen Schmitt, hvis Lærdomme, efter Forfs. Fremstilling, var en underlig Blanding af Kristendom, Anarkisme og — Jordreform, idet et Hovedpunkt paa Programmet var en almindelig Omfordeling af Landets Jord. Grev Mailath finder dette Program vel afpasset; det imødekom særlig to Følelser, der var overordentlig udbredte blandt Landarbejderne: Hadet til den herskende Klasse, den bestaaende Stat og »Jordsavnet« (»der Bodenhunger«). Samfundsteoriene blev supplerede med en til Folkets Standpunkt svarende Mystik, der kunde sætte Fantasien i

*) Særlig mod Dr. Bunzels Skildring i »Die Lage der ungarischen Landarbeiter« [Archiv für soziale Gesetzgebung u. Statistik, Bd. 17]. Ernæringsforholdene hos Landarbejderne er efter Bunzels Fremstilling yderlig slette — som i Europas andet store »Kornkammer« Rusland.

Bevægelse. Et Eksempel: Kronprins Rudolf, hvis tragiske Endeligt havde gjort et dybt Indtryk paa det ungarske Folk, var i Virkeligheden ikke død; en Voksdukke var udgivet for ham og begravet, men selv vandrede han ukendt blandt sine elskede Ungarer for at lære deres Ønsker at kende og virkeliggøre den kristelige Anarkismes og Jordreformbevægelsens Idealer, naar han en Gang kommer paa Tronen. Gennem sin almindelige Filosoferen over den »agrarsocialistiske« Bevægelse kommer Mailath til det Resultat, at den af Werner Sombart opstillede Sætning ogsaa gælder for Ungarn: at naar den agerdyrkende Del af et Lands Befolkning overhovedet bliver revolutionær, saa bliver den anarkistisk, ikke socialistisk (Italien, Spanien, Irland(?), Ungarn).

I 1890'erne bredte den revolutionære Bevægelse sig blandt Ungarns Landarbejdere; det kom til spredte Sammenstød mellem Arbejderne og Autoriteterne, og i 1897 besluttedes det at iværksætte en almindelig Strejke i Høsten. Det var denne Tanke, der, efter Forf.s Fremstilling, synes at have fyldt Landmændene og Autoriteterne med Forfærdelse, og det er med Interesse man følger Skildringen af, hvorledes Staten rykker Landmændene til Undsætning i Arbejdskonflikten og organiserer Anti-Strejkekorps, hvervede Korps, bestaaende af »ikke-kontraktligt bundne Arbejdere fra alle Egne af Landet, som stod Strejkebevægelsen fjernere«. Disse Arbejdere overlodes, hvor det var nødvendigt beskyttede af Militær, Godsejerne — efter Ansøgning fra disse. Den hele Situation staar som et mærkeligt Vidnesbyrd om, hvorledes Principet om Statens Ikke-Intervention i Stridigheder mellem Arbejdere og Arbejdsgivere om Arbejdsbetingelserne undertiden praktiseres. Mailath finder alt dette beklageligt, men ellers i sin Orden: af Hensyn til den uhyre Betydning, Høstarbejdets rolige uforstyrrede Gang har for Landets hele Økonomi — det Argument, hvormed al Ting synes at skulle forsvares.

Heller ikke paa dette afgørende Punkt lykkes det

dog at overbevise den Læser, der uden nærmere Kendskab til Landets Forhold gennemgaar hans Bog. Man faar i Virkeligheden ikke noget bestemt Indtryk af, hvor fast og omfattende Arbejderne var organiserede. De Tal, Grev Mailath anfører, imponerer Læseren mindre end ham selv. Af Statens Arbejderreserve blev benyttet 5000, et Tal, der praktisk talt ikke kan kaldes stort. Det er ogsaa vigtigt at lægge Mærke til, hvor moderat denne revolutionære Landarbejderbevægelse var i sine praktiske øjeblikkelige Fordringer. Paa en Kongres i Budapest et halvt Aars Tid før Strejkebevægelsen vedtoges et Program, der indeholdt ganske dagligdags Ting som Forkortelse af Arbejdstiden til 12 Timer, Afskaffelse af Akkordarbejde, Pengeløn i Stedet for Naturalløn, Kvindearbejde betales efter samme Tarif som Mandsarbejde, Forbud mod Børnearbejde (14 Aar), en fast organiseret hele Landet omfattende Arbejdsanvisning, Indførelse af »Landbrugsinspektører« i Analogi med Fabriksinspektører, Invaliditets- og Alderdomsunderstøttelse, Paaligningen af en almindelig Grundskat til Afholdelse af de dermed forbundne Udgifter (S. 108—109) — lutter lidet revolutionære Fordringer, og for Resten jo endnu mindre anarkistiske; der er ingen som helst Tale om at »afskaffe« den bestaaende Stat eller Staten overhovedet, men kun om at paakalde dens Beskyttelse. Det er klart, det maa indrømmes Forf., at en gennemført almindelig Høststrejke vilde være en vidtrækkende national Ulykke. Det vilde den være ogsaa for en mindre udpræget Agrarstat end Ungarn. Men trods denne Indrømmelse, synes jeg ikke, det er let at frigøre sig for en Følelse af, at naar en saa slet stillet og for Landets hele Velfærd saa vigtig Samfundsklasse som den ungarske Landarbejder er det for Ungarn, ikke har været mere revolutionær i sine nærmeste Fordringer, saa er det uretfærdigt at vælte hele Ansvar for Ulykkerne ved en eventuel almindelig Høststrejke over paa den.

Uvejret drog over, Strejkebevægelsen gled ud i Sandet.

Forfatteren aander igen lettere og Resten af Bogen optages, dels af en Redegørelse for visse Reforme i Lovgivningen, som Arbejderurolighederne og Udsigten til Fornyelse af dem har foranlediget, dels Forf.s personlige Syn paa, hvad der fra Statens Side og gennem Kooperationer først og fremmest maa og kan gøres for at forbedre Landarbejdernes Livsvilkaar. I denne Sammenhæng kommer han *en passant* med forskellige interessante Bemærkninger til Karakteristik af det offentlige Livs almindelige Retning i Ungarn. Han siger, at Landets ydre Skæbne har ført det med sig, at politiske og statsretlige Spørgsmaal har slugt en altfor stor Del af Interessen for offentlige Anliggender. Det national-politiske fremtrædende Rolle har været hæmmende for Udviklingen af Sansen for social-politiske Emner og Problemer. Paa dette Punkt tror jeg, Forf. kunde have draget visse Paralleler med Irland med større Ret end den, hvormed han, efter Sombarts Anvisning, paralleliserer den »agrarsocialistiske« Landarbejderbevægelse i Ungarn med Forhold paa den grønne Ø.

Blandt Reformerne fremhæves særlig »Lov angaaende Ordningen af Retsforholdet mellem Arbejdsgivere og Landarbejdere« — af 1898, en Lov, der tager særlig Sigte paa at sikre Høstarbejdets Udførelse*). Ved en Lov af 1900 er der ved Organisation af »Hjælpekasser« gjort et begyndende Skridt i Retning af Landarbejderforsikring, et Tilløb til Ulykkes- og Invaliditetsforsikring: i Tilfælde af Ulykke under Arbejdet drager Hjælpekassen Omsorg for Sygebehandlingen: en daglig Pengehjælp paa 1 Krone (østerr.) i indtil 60 Dage. I Tilfælde af Død udbetales til Familien 400 Kroner, eller, hvis Arbejderen ikke er gift eller har Børn, 100 Kroner i Begravelseshjælp til hans nærmeste Paarørende. I Tilfælde af vedvarende

*) Den vigtige Lov findes fuldstændig gengivet i »Archiv für soziale Gesetzg. u. Statistik« Bd. 12 med en indledende Redegørelse af Dr. Krejcsi. Denne Forf.s Dom over Loven er ulige haardere end Mailaths.

Invaliditet modtager han en maanedlig Understøttelse paa 10 Kroner. Invalid er den, som ikke er i Stand til at fortjene indtil Halvdelen af den sædvanlige Arbejds løn paa den Egn, hvor han bor. Den, der indtil sit 65de Aar ikke har nydt nogen Hjælp, faar udbetalt en Sum paa 100 Kr., en Bestemmelse, hvis Formaal er at afholde Arbejderne fra at anmelde ubetydelige Beskadigelser. Endelig fastsætter Loven, at en Landarbejders Enke eller uforsørgede Børn ved hans Død, naar den ikke er Følge af Ulykkestilfælde, faar udbetalt 200—270 Kr. Enhver Landarbejder mellem 14 og 35 Aar kan blive Medlem af en Hjelpekasse, kan blive, thi det beror paa Arbejderen selv, hvorvidt han vil være det. De til Hjelpekasserne nødvendige Midler skaffes til Veje ved Bidrag fra Arbejderne, Arbejdsgiverne og Staten.

Til Slutning gives der en Skildring af Andelsbevægelsens og Kooperationens Fremgang i de senere Aar, sociale Nydannelser, hvortil Forf. knytter store Forventninger, men det fremgaar ikke klart, hvormeget af det, der her er begyndt at gro frem, der vil være af Betydning for den egentlige besiddelsesløse Landarbejder. Ogsaa omtales Forsøg paa »indenlandsk Kolonisation«, Bosættelse af Landarbejdere paa Smaalodder, der erhverves ved Statens Hjælp eller ved Bestræbelser fra private Godsbesiddere. Mailath fremhæver stærkt disse Bestræbelsers socialpolitiske Betydning, men advarer mod at lade Arbejderne erhverve Jorden paa for lette Betingelser: »denn was man zu leicht erwirbt, schätzt man gewöhnlich weniger« — en Maksime, den godsejerlige Forfatter formodentlig vilde tillægge mindre social-politisk Værdi, hvis den af Arbejderne gjordes gældende overfor de store Godsejere, der ved Arv, og saaledes paa en ikke altfor besværlig Maade, er kommen i Besiddelse af deres jordiske Rigdomme.

Henrik Pedersen.